

УДК 378.02:316.647.5

ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ЗАСТАВА У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

Чабаненко Н.А., Несмашна Л.Ю., Сабрі С.С.

Київський національний університет культури та мистецтв

Визначено поняття та історичні передумови формування поняття «толерантності», виділені основні аспекти поняття толерантності, досліджено умови, цілі та завдання формування толерантності у сучасній студентській молоді, виявлено критерії моделі толерантного студента, надано характеристику основним критеріям діяльності педагога, що працює за принципом формування толерантності.

Ключові слова: толерантність, студенти, терпимість, виховання толерантності, методи виховання толерантності.

Постановка проблеми. Зміни в сучасному суспільстві сприяють модернізації системи освіти. Її перехід на нову ступінь розвитку вимагає зміни методів та принципів навчання та виховання. На даний час перед наукою стоїть проблема вивчення та виявлення системи психолого-педагогічних умов та засобів формування культури толерантності у процесі професійної підготовки студентів. Не менш важливою проблемою, на наш погляд, є виявлення можливостей навчально-виховного процесу впливати на формування толерантності у студентів.

Проблема формування толерантності, як у професійному, так і в загальнолюдському масштабах, була визнана актуальною в 1995 р. Генеральною Асамблеєю ООН. У рамках її розв'язання міжнародне співтовариство розпочало кампанію з мобілізації суспільної думки на забезпечення довгострокового впливу в усіх сферах, пов'язаних з освітою, з питань толерантності. Ця тенденція відображена в «Декларації принципів толерантності», яка підписана 16 листопада 1995 р. 185 державами – членами ЮНЕСКО, включаючи й Україну. В документі вказано, що «політика та програми в галузі освіти повинні сприяти поліпшенню взаєморозуміння, зміцненню солідарності й толерантності у спілкуванні, як між окремими особами, так і між етнічними, соціальними, культурними, релігійними й мовними групами та націями» [1].

Виходячи з цього, формування толерантності та установок толерантної свідомості виступає і як умова успішного розвитку сучасного поліетнічного суспільства, і як соціальне замовлення системі освіти.

Педагогічна взаємодія – найбільш гуманно спрямований, особистісно-орієнтований спосіб організації навчально-виховного процесу в навчальних закладах, що представляє особливу форму зв'язку між учасниками освітнього процесу, в ході якого і в наслідок якого відбувається взаємне збагачення інтелектуальної, емоційної та дієвої сфер участі учасників цього процесу. Це, на наш погляд, ключова умова формування особистісно-професійних якостей студентів, в тому числі й толерантності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Толерантність як науковий феномен дискутується як на теренах України, так і поза її межами. Дане поняття досліджувалось з точки зору різних наук: філософії, політології, соціології, психології. Толерантність у педагогічному контексті

розглядалася у працях таких авторів, як М. Карандаш, Л. Завірюха, М. Боритко, О. Байбаков, П. Комогоров, Ю. Тодорцева, Т. Білоус, Я. Довгополова, В. Калосин, В. Рахматшаєва та інших.

Проблеми толерантності молоді досліджували О. Хижняк, О. Зарівна, І. Жданова, О. Грива, Я. Довгополова, О. Батуріна, Ю. Грачова, П. Комогоров, О. Рибак, П. Степанов. Різні аспекти виховання толерантності учнів та студентів розглядалися в дисертаційних дослідженнях О. Пугачової, Т. Білоус, О. Волошиної, О. Ісаєвої, П. Комогорова, Ю. Тодорцевої, Н. Валєєвої, З. Ісмагілової, О. Цируль, О. Желнович.

Виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Однак, як свідчить огляд літератури, в Україні кількість наукових досліджень, присвячених проблемам формування толерантності, не є достатньою, оскільки поняття «толерантність» порівняно нове в науковому дискусійному полі держави. Зокрема, ґрунтовного вивчення, пов'язаного з проблемою формування толерантності студентів ВНЗ на даний момент у нас немає.

Метою статті є аналіз поняття толерантності та дослідження педагогічних умов формування толерантності у студентів.

Виклад основного матеріалу. Для того, щоб зрозуміти сутність поняття «толерантність» прослідкуємо його історичні корені. Ставлення до толерантності у всі часи було різним, але, необхідно відмітити, що завжди це питання було актуальним:

- в епоху Античності сприйняття толерантності передбачало повагу до людської гідності та культивування помірності;
- у Середньовіччі формою виявленням толерантності стала віротерпимість;
- Відродження проголошувало толерантність нормою компромісу між культурами, що конкурують, і готовністю до прийняття інших логік і поглядів;
- в епоху Бароко елементи толерантності вкладались у зміст таких категорій моральності, як: справедливість, милосердя, мудрість, доброзичливість та любов.
- за часів Просвітництва толерантність була визнана загальною цінністю й основним компонентом миру та злагоди між релігіями, народами та різними соціальними групами.
- у ХІХ ст. толерантність розумілася вже як інтегративна характеристика: умова внутрішньої та зовнішньої свободи особистості, можли-

вості здійснення вільного вибору, а отже – як базова характеристика моральної та духовної культури соціуму.

На підставі усіх представлених значень можна зробити висновок, що в історико-філософській літературі проблема толерантності пов'язана з питанням духовної свободи особистості в умовах поділу суспільства на класи, групи, інтереси й уявлення, які неминуче стикалися між собою в конфліктах, що потребували розв'язання.

Вивчивши досвід національної та зарубіжної літератури за даною проблемою, можна надати наступне визначення толерантності. Толерантність – це терпляче ставлення до інших людей, повага думки іншого, вміння прислухатися, зрозуміти іншу людину; це особистісна властивість, яка проявляється в спілкуванні і полягає в самовладанні, поважності, розумінні, емпатії до інших людей, навіть якщо їх думки, упередження, расова або релігійна приналежність відмінні від власних. Толерантність актуалізується також при виникненні конфлікту, в умінні його уникати або вирішувати конструктивним мирним шляхом, в недопущенні будь-яких образливих або насильницьких дій. Причому толерантність – це не вроджена, а набута якість особистості.

Сучасна політико-економічна ситуація в нашій країні найбільшим чином актуалізує питання педагогічного впливу на студентів щодо формування в них толерантного відношення до процесів, що відбуваються навколо.

В змісті поняття «толерантність» А.Г. Асмолов [3, с. 7] виділяє три основних аспекти: один зв'язує дане поняття з стійкістю, витримкою, інший – з терпимістю, третій з допуском, допустимістю, допустимим відхиленням. В контексті нашої теми можна виділити ще й четвертий аспект, який саме пов'язаний з вихованням, навчанням і є не менш важливим, ніж три попередні.

Також виділяють два конкретні аспекти толерантності:

1. Зовнішня толерантність (до інших) – переконання, що вони можуть мати свою позицію;

2. Внутрішня толерантність (як гнучкість, як відношення до невизначеності, ризику, стресу).

Основним джерелом формування толерантної особистості студентів вузу є система загальнолюдських цінностей. Саме вона несе в собі величезний духовно-моральний потенціал, закликає людей до терпимості, милосердя, співчуття, культурі світу і гуманізму як по відношенню до окремих країн, народів, так і до кожної людини.

Цілі виховання толерантності досить масштабні, вони передбачають не тільки засвоєння гносеологічного змісту поняття, а й формування всіх необхідних умінь, що мають відношення до утвердження цінностей толерантності.

Основні завдання реалізації педагогічної умови – використання виховних можливостей навчального процесу – спрямовані на філософсько-світоглядну орієнтацію особистості в розумінні сенсу життя, свого місця в світі, своєї унікальності і цінності, на залучення особистості до системи культурних цінностей, що відображають багатство загальнолюдської культури, і на вироблення свого ставлення до них.

Пошук форм і методів толерантного виховання студентів засобами навчальних і позанавчаль-

них занять повинен починатися з розробки морального змісту навчального курсу, що вимагає обліку багатьох факторів: статусу навчального закладу, теоретичної концепції системи виховання, особливостей змісту навчальної дисципліни.

Оновлення змісту виховного процесу має здійснюватися на основі якісно нового уявлення про статус толерантного виховання з урахуванням національно-регіональних особливостей вітчизняних традицій, включати стимулювання різноманітності виховних методів, підвищення ефективності дії вузівських механізмів, встановлення і підтримання балансу державного, сімейного і суспільного виховання.

Формування толерантності має будуватися з урахуванням наших власних реалій, особливостей наших традицій і культури, але, головне, готовність людей до тих чи інших змін і особливостям об'єктивно сформованих умов. Вважаємо, що програми в галузі освіти повинні сприяти покращенню взаєморозуміння, зміцненню терпимості у відносинах як між окремими людьми, так і між різними групами (віковими, етнічними, соціальними, культурними, релігійними). З цією метою важливо ввести в програму вузів відповідні аспекти розгляду толерантності.

Виховання в дусі толерантності має бути направлено на протидію впливу, зухвалому почуттю страху і відчуження по відношенню до інших. Воно повинно сприяти формуванню у молоді навичок незалежного мислення, критичного осмислення й вироблення суджень, заснованих на моральних цінностях. Спроби молоді зрозуміти і осягнути причини тих чи інших традицій, звичаїв, розширюють їх світогляд, формують повагу до іншої культури, розвивають рефлексію. При цьому слід зазначити, що сам процес взаємодії доповнюється ще й взаємодією з викладачами та студентами різних статусів, різних поколінь, в яке вони включаються як початково рівноправні.

Одним з важливих принципів толерантності є вміння примусити себе, не примушуючи інших, що має на увазі не примус, насильство, а лише добровільне, усвідомлене самообмеження. Для того, щоб формувати толерантність студентів, викладач сам повинен володіти цією якістю. Здатність власною поведінкою і прикладом залучити інших на позиції толерантності є необхідною для викладача і вельми важливою для розвитку толерантності.

Дослідження проблеми показало, що для формування толерантності студента необхідно враховувати психологічні особливості студентського віку, мікроклімат в навчальній групі, в навчальному закладі, особливості студентського колективу в цілому і окремих груп: особливості особистостей, які утворюють групи, авторитетних студентів, лідерів, взаємини між навчальними групами і середніми ними, переважаючи в групі мотиви, настрої, інтереси, норми поведінки, ставлення до професії, оволодіння нею, наявність «культу навчання».

Працюючи зі студентським колективом, важливо враховувати особливості побутового влаштування студентів: харчування, фінансове становище, задоволення культурними запитамі, заняття спортом.

На основі вивченого вітчизняного і зарубіжного досвіду представимо модель толерантного сту-

дента (що володіє високим рівнем толерантності в ситуаціях групової і міжособистісної взаємодії) (див. табл. 1).

Позначимо критерії діяльності педагога, що працює за принципом формування толерантності:

Поведінкові

- має високий рівень толерантності;
- має високий рівень духовних цінностей (свобода, любов, відповідальність, совість, вміння взаємодіяти);

- має сформованість позитивних відносин;
- володіє цілеспрямованістю, дисциплінованістю, товариськістю,
- відповідальністю, самокритичністю, моральністю, умінням працювати в колективі; готовністю до надання допомоги.

Психологічні

- удосконалює комунікативну сферу особистості;
- вміє запобігати конфліктам;
- має високий рівень розвиненості соціальних і особистісно-значущих характеристик.

Педагогічні

- створює соціально-педагогічні умови толерантної взаємодії, толерантного освітньо-виховного простору;

- створює умови для розвитку синергетичного мислення, що дозволяє приймати широкий спектр особистісних якостей, індивідуальних і етнічних проявів людини;

- створює умови культурного взаємодії;
- використовує особистісно-орієнтований підхід у навчанні і вихованні

Вирішення цих завдань пов'язане з розробкою нових технологій навчання, з підвищенням

професійної педагогічної культури професорсько-викладацького складу і рівнем технологій навчання. Важливим також є позитивний мікроклімат в колективі, толерантне ставлення в студентських групах, установка на формування позитивної «Я-концепції».

Вирішенню поставлених завдань покликана сприяти діяльність в наступних напрямках:

- поєднання в системі виховання загальнолюдських, національно-культурних та етноспецифічних цінностей, що охоплюють основні аспекти соціокультурного життя і самовизначення, що утворюють основу толерантного виховання;

- виховання громадянина Казахстану через вивчення історії, традицій, культури, життя і діяльності видатних особистостей;

- досягнення поєднання соціально значимого і індивідуально прийнятного компонента змісту, методів і форм освітньої діяльності, її відкритості, різноманітності форм і прийомів навчальної, самостійної роботи, що підвищує соціальну і культурну компетентність особистості студентів.

Великі можливості в процесі формування толерантної особистості студентів закладені в таких формах занять, як ділові та рольові ігри, диспути, конференції, семінари, панорами і т. д.

У центрі уваги повинен знаходитися студент з його інтересами, рівнем толерантного самосвідомості, толерантного ставлення до оточуючих, толерантної поведінки і толерантною культурою.

Педагог по відношенню до студентів виступає своєрідним диригентом в цьому складному процесі, направляючи і організовуючи навчальну діяльність, націлену на розширення знань студентів

Таблиця 1

Критерії моделі толерантного студента

Критерії	Показники
Стійкість особистості – сформованість соціально-моральних мотивів поведінки особистості в процесі взаємодії з людьми інших спільнот	Емоційна стабільність, доброзичливість, ввічливість, терпіння, соціальна відповідальність, самостійність, соціальна релаксація
Емпатія – адекватне уявлення про те, що відбувається у внутрішньому світі іншої людини	Високий рівень співпереживання, чемність, екстравертність, здатність до рефлексії
Дивергентність мислення – орієнтація на пошук декількох варіантів вирішення проблеми	Відсутність забобонів, стереотипів, гнучкість і критичність мислення
Мобільність поведінки – здатність до швидкої зміни стратегії з урахуванням обставин	Відсутність напруженості в поведінці, відсутність тривожності, комунікабельність, вміння знайти вихід з ситуації, що склалася
Соціальна активність – готовність взаємодії в різних ситуаціях, з метою вибудовування конструктивних відносин	Соціальна самоідентифікація, соціальна адаптованість, креативність, соціальний оптимізм, ініціативність
Знання самого себе	Намагається розібратися в своїх перевагах і недоліках, відноситься до себе критично, не прагне в бідах і неприємності звинуватити інших. «Я-ідеальне» і «Я-реальне» мають великий розрив, має високий потенціал для саморозвитку
Захищеність	Відчуває себе в безпеці, не прагне захищатися від інших людей
Відповідальність	Чи не перекладає відповідальність, завжди готовий відповісти за свої вчинки
Потреба у визначеності	Бачить світ в його різноманітті
Орієнтація на себе або інших	Орієнтований на себе в роботі, творчий процес, роздумах, в проблемних ситуаціях схильний звинувачувати себе, а не оточуючих, прагне до особистої незалежності
Здатність до емпатії	Здатний до співпереживання, соціальної чутливості, вміє формулювати вірні судження про інших
Почуття гумору	Здатний посміятися над собою, самокритичний, не прагне до переваги над іншими
Ставлення до авторитаризму	Відає перевагу будувати спілкування на демократичному основі

про принципи толерантності, про необхідність бути готовими до активної творчої діяльності в сучасній полікультурній і багатонаціональному середовищі.

В цьому плані виникає необхідність підготовки відповідних посібників, які на основі науково обґрунтованих даних сприятимуть систематизації знань про толерантність в її широкому розумінні.

Висновки. Таким чином, використання виховних можливостей навчальних занять у вищому навчальному закладі при формуванні толерантної особистості студентів допоможе визначити їх

подальшу орієнтацію, їх вибір в якості пріоритетного мирного співіснування і взаєморозуміння, а не конфліктів. Культура спілкування, толерантну поведінку, високий рівень моральності визначають вихованість будь-якої людини, і для сучасного навчального закладу це повинно стати одним з якісних показників розвитку освіти. Перспективи подальших розвідок повинні включати вивчення засобів та методів формування у сучасної молоді толерантності, особливо у сучасній Україні.

Список літератури:

1. Декларация принципов терпимости Утверждена резолюцией 5.61 Генеральной конференции ЮНЕСКО от 16 ноября 1995 года.
2. Арабчук Я. І. Взаємозв'язок і обумовленість основних чинників соціалізації особистості в полікультурному середовищі [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_46/Gileya46/F19_doc.pdf – Назва з екрану.
3. Асмолов А. Г. На пути к толерантному сознанию. М., 2000. – 78 с.
4. Горчакова О. А. Особистість у полікультурному освітньому середовищі вищого навчального закладу [Електронний ресурс] / О. А. Горчакова. – Режим доступу: <http://www.ukrdeti.com/firstforum/b24.html> – Назва з екрану.
5. Грива О. А. Толерантність в процесі становлення молоді в умовах полікультурного середовища: автореф. дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.10 / О. А. Грива. – К., 2008. – 34 с.
6. Козлова О. Г., Гребеник Т. В. Формування толерантності у процесі громадянського виховання студентської молоді. Електронний ресурс / О. Г. Гребеник – <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/29291/1/Kozlova.pdf>
7. Ніколаєвська Р. М. Роль полікультурного освітнього збагаченого середовища в формуванні творчої особистості [Електронний ресурс] / Р. М. Ніколаєвська. – Режим доступу: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vup4/vuhovan/nikolaevska.pdf – Назва з екрану.
8. Орловська Н. Педагогічні умови впровадження ідей педагогіки толерантності / Н. Орловська // Завуч. Шкільний світ. – 2012. – № 21. – С. 8–11.
9. Порох Д. О. Створення полікультурного освітнього простору для успішного перебігу адаптації іноземних студентів до навчання у вищому навчальному закладі [Електронний ресурс] / Д. О. Порох. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pfto/2010_10/files/p1010_65.pdf – Назва з екрану.
10. П'ятакова Г. Львівський національний університет імені Івана Франка як виховне полікультурне середовище / Галина П'ятакова // Український педагогічний конгрес: [зб. наук. праць]. – Львів: Сполом, 2010. – С. 423–431.

Чабаненко Н.А., Несмашна Л.Ю., Сабри С.С.

Киевский национальный университет культуры и искусств

ФОРМИРОВАНИЕ ТОЛЕРАНТНОСТИ СТУДЕНТОВ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ЗАЛОГ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ УКРАИНЫ

Аннотация

Определено понятие и исторические предпосылки формирования понятия «толерантности», выделены основные аспекты понятия толерантности, исследованы условия, цели и задачи формирования толерантности в современной студенческой молодежи, выявлены критерии модели толерантного студента, охарактеризованы основным критериям деятельности педагога, работающего по принципу формирования толерантности.

Ключевые слова: толерантность, студенты, терпимость, воспитание толерантности, методы воспитания толерантности.

Chabanenko N.A., Neshmashna L.Yu., Sabri S.S.

Kyiv National University of Culture and Arts

FORMATION OF TOLERANCE OF STUDENTS AS A PEDAGOGICAL BAIL IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF UKRAINE

Summary

The concept and the historical basis of the notion of tolerance are defined. Key aspects of tolerance are identified. Conditions, aims, and tasks to form tolerance in contemporary college kids are studied; criteria of the modern tolerant student are determined. Major criteria of the lecturer working to form tolerance are characterized.

Keywords: tolerance, students, large-mindedness, cultivation of tolerance, methods of instilling tolerance.